

This is an electronic reprint of the original article. This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Inspektorer, hushållerskor och ladugårdspigor

Ilmakunnas, Johanna; Kepsu, Kasper; Vainio-Korhonen, Kirsi

Published in:
Genus, arbete och landsbygd

Published: 01/01/2025

Document Version
Final published version

Document License
CC BY-NC-ND

[Link to publication](#)

Please cite the original version:

Ilmakunnas, J., Kepsu, K., & Vainio-Korhonen, K. (2025). Inspektorer, hushållerskor och ladugårdspigor: Arbete, genus och rum på herrgårdar i Finland 1600–1850. In A. Ahlbäck, J. Ilmakunnas, H. Lindberg, & P. Markkola (Eds.), *Genus, arbete och landsbygd: En livsvärld i rörelse, 1500–1960* (pp. 33–61). Svenska litteratursällskapet i Finland. <https://www.sls.fi/wp-content/uploads/mfiles/2914/2914.pdf>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Johanna Ilmakunnas, Kasper Kepsu & Kirsi Vainio-Korhonen

Inspektorer, hushållerskor och ladugårdspigor

Arbete, genus och rum på herrgårdar
i Finland 1600–1850

HUR PÅVERKADE GENUS, KÖN, ÅLDER och rumslighet arbetet på tidigmoderna herrgårdar i den del av det svenska riket som är Finland i dag? I detta kapitel studerar vi arbete och olika sysslor i bred bemärkelse. Vi förstår dem som göromål för att trygga aktörens försörjning, men även som aktiviteter i syfte att upprätthålla herrgårdskulturen, vilket krävde vissa ansträngningar av de olika aktörerna. Fokus ligger i synnerhet på ”mellankategorier” – förvaltare och inspektorer, hushållerskor och mamseller – och deras arbete i olika rum och på olika platser i herrgårdsmiljön. I tidigare forskning har dessa personer ofta behandlats som anonyma grupper, men vi vill lyfta fram dem med egna namn för att visa på deras agens. Det källpluralistiska angreppssättet innebär att studien baserar sig på varierande material, såsom räkenskaper och förvaltningsdokument, mantalslängder, kyrkoböcker, egodokument och arkitekturritningar. Tidigare forskning av till exempel Eino Jutikkala, Mauno Jokipii, Bo Lönnqvist och Olle Sirén, och deras noggranna och detaljerade forskningsresultat om tjänstefolk och ekonomiska förhållanden på herrgårdar, har också använts som en viktig källa i undersökningen.

Arbete på herrgårdar

De tidigmoderna herrgårdarna var produktions- och arbetsenheter där många människor arbetade under varierande förhållanden och utförde olika sysslor både utomhus och inomhus. Herrgårdar och arbete är så sammanflätade att det är meningsfullt att forska om just arbete och sysslor på herrgårdar, men definitionerna av både herrgård och arbete är föränderliga över tid. I detta kapitel är vårt fokus på arbete, genus och rum på herrgårdar i Finland från början av 1600-talet till mitten av 1800-talet.

Under 1600- och 1700-talen, och i Finland ännu under första hälften av 1800-talet, skedde stora samhällseliga förändringar i det svenska riket. Förändringarna påverkade även herrgårdarna som egendomar, produktionsenheter, samhällen, arbetsplatser och hem. På 1600-talet bodde godsägare i regel inte på sina gårdar, utan godset drevs av förvaltare och inspektorer samt genom arbetsinsatser av underlydande frälsebönder och torpare.¹ Samtidigt var Finlands ställning i det svenska riket nedprioriterad i och med att Östersjöprovinserna skyddade riksdelen strategiskt i öster och söder. Kustområdet, i synnerhet i sydvästra Finland, hörde emellertid till rikets kärnområden och de flesta herrgårdarna var belägna där. Situationen blev en annan i samband med stora nordiska kriget. Under kriget och den ryska ockupationen av Finland 1713–1721 förstördes många gårdar, men efter kriget satsade kronan på återuppbyggnaden och försvaret av Finland. Riksdelens betydelse i det svenska riket ökade alltmer under 1700-talets lopp, vilket syntes i samhället och även i det ekonomiska och kulturella livet.²

Adelsfamiljer som hade flytt till Sverige eller blivit krigsfångar i Ryssland flyttade efter stora nordiska kriget tillbaka till sina herrgårdar för att återbygga och renovera dem. Från herrgårdarnas perspektiv var 1700-talet över huvud taget en tid för tillväxt. Den agrara revolutionen samt statsmaktens och herrgårdsägares satsningar på åkerbruk, bergsnäring, trädgårdsodling och kreatursskötsel ökade den ekonomiska lönsamheten på herrgårdarna. Sällskapslivets och kulturlivets betydelse på herrgårdarna ökade i och med att ägarfamiljerna allt oftare var bosatta på sina gods.³

Ekonomihistorikern Göran Ulväng, som forskat i utveckling och förändring på herrgårdar från tidigmodern tid till 1900-talet, menar att

det finns sex tydliga kriterier av vilka minst fyra måste uppfyllas för att ett gods ska kunna betraktas som en herrgård: 1) Herrgårdens ägare eller brukare bör ha varit adliga eller ofrälse ståndspersoner. 2) Herrgården bör ha fått säterifriheten före reduktionen 1680 och således vara skattefri mark. 3) Till herrgården bör ha hört underlydande gårdar eller torp med räntepliktiga bönder eller torpare. 4) Arbetet på herrgården bör ha organiserats och utförts hierarkiskt av arbetskraft med tydligt definierade uppgifter. Arbetet bör ha letts av en inspektör eller en rättare och även om den huvudsakliga arbetskraften bestod av drängar, pigor eller torpare, bör en herrgård ha haft specialiserad arbetskraft såsom trädgårdsmästare, bokhållare, hushållerskor eller kokerskor. På en utarrenderad herrgård bör det ha funnits ett hierarkiskt hushåll för ägarens behov. 5) Huvudbyggnaden bör ha varit ståndsmässig och boendehierarkin bör ha varit synlig i rumsdeleningen av både huvudbyggnaden och andra boningshus. 6) Därtill bör det ha funnits trädgårdar eller parker.⁴

Ulvängs definition av en herrgård kan väl tillämpas även på gårdar före reduktionen, även om jordegendomar och herrgårdar givetvis var betydligt större under 1600-talet än efter reduktionen. Det viktiga bandet mellan ståndsmässigt boende med karaktärsbyggnad, flyglar och trädgårdar samt hierarkiskt organiserat arbete kan emellertid hittas på många 1600-talsgårdar. På 1700-talet bodde ägarfamiljen allt oftare på herrgården, vilket ledde till att allt fler gårdar uppfyller ett flertal av de kriterier som Ulväng definierat som centrala.

Herrgårdarnas antal i Finland varierade förhållandevis kraftigt under 1600- och 1700-talen. I början av 1600-talet fanns det omkring 340 säterier, men på 1670-talet hade deras antal ökat till nästan 900. Den stora reduktionen på 1680-talet, då förläningar och donationer drogs in till kronan, samt stora nordiska krigets och stora ofredens förstörelse minskade herrgårdarnas antal. I början av 1800-talet uppskattas antalet säterier ha varit cirka 500.⁵

Arbete i bred bemärkelse kan definieras som en socialt konstruerad kulturell aktivitet.⁶ I det tidigmoderna samhället där stånd, kön och arbete långt definierade människans ställning i samhället, var arbete ett tvång; utan laglig försörjning blev man lösdrivare och således utan skydd och laglig position i samhället.⁷ Merparten av det som kategoriseras som arbete i detta kapitel kan definieras som sysselsättning

som siktade till försörjning av både personen som utförde sysslorna och dennes närmaste familj.⁸ Liksom projektet "Gender and Work" vid Uppsala universitet har definierat arbete, betraktar vi det här som ett aktivt göromål och agerande.⁹ Det har också alltid funnits oavlönat arbete som har samhällsbärande funktioner. Från det tidiga 1600-talet till mitten av 1800-talet bör arbete på herrgårdar ses som försörjning, men även som en sysselsättning som bidrog till att herrgårdskulturen formades och möjliggjorde den till synes sysslolösa högreståndslivsstilen.

Om arbetet var centralt för tidigmoderna herrgårdar, så var också de personer som utförde arbetsuppgifter, sysslor och göromål i olika rum och på olika platser på herrgårdarna viktiga. Pigors och drängars, frälsbönders och torparens samt ägarfamiljens arbete på herrgården under tidigmodern tid har länge intresserat forskare.¹⁰ Enligt Ulvängs definition av begreppet herrgård var arbetsfördelningen tydlig och hierarkisk på herrgårdarna och i arbetskraften ska det ha ingått "anställda med specialfunktioner såsom huskaplaner, betjänter, lakejer, hushållerska, kokerskor, kammarjungfrur, kuskar, trädgårdsmästare, linvävare, snickare, smeder etc."¹¹

Vi är intresserade av att forska i den hierarkiska arbetsfördelning som karakteriserade herrgårdar och uttryckligen det som vi definierar som "mellankategorier", det vill säga förvaltare, inspektörer och trädgårdsmästare, hushållerskor, guvernanter och mamseller. Gruppen av anställda med specialfunktioner var mer sällsynt arbetskraft på herrgårdarna än drängar och pigor och sannolikt ännu ovanligare i den östra riksdelen. Men för förståelsen av vilken betydelse arbete, fritid och ansvar hade i det tidigmoderna samhället är deras plats mellan ägarfamiljen och tjänstefolket och deras mer utvecklade och ansvarsfulla arbetsuppgifter synnerligen intressanta.

Mellankategoriernas arbete försörjde de anställda som utförde arbetsuppgifterna, men deras arbete syftade även till att upprätthålla herrgårdskulturen och var således centralt för herrgården som enhet och som helhet. Dessa arbetsuppgifter krävde också mer specialiserad kunskap eller utbildning än pigornas och drängarnas.

För att bättre förstå arbetets föränderliga natur och hur genus och rum formade sysslorna på gården, fokuserar vi på tre rumsliga enheter på herrgården: Först undersöker vi arbetet utomhus, det vill säga

på åkrar, på ängar, i skogen, i trädgården och på skjutsvägen. Sedan flyttar vi blicken till arbetet i gårdsbyggnader såsom stall, ladugård och fähus eller bastu, bagarstuga och smedja. Till sist betraktar vi arbetet i huvudbyggnaden och dess flygelbyggnader, alltså i rummen för ståndsmässigt boende. Gränserna mellan dessa tre rum var porösa, liksom gränserna för arbetsuppgifterna.

Utomhus

Arbetet utanför de byggnader som hörde till herrgården skedde huvudsakligen på åkrar och ängar, i skogar, på fiskevatten och i trädgården. Därutöver vistades man utomhus i samband med transporter, skjutsning och andra resor i herrgårdens ärenden. Arbetet utfördes av olika personer, i första hand av godsets drängar samt underlydande frälsebönder, torpare och backstugusittare med familjer. Vad gäller mellanskiktet bland herrgårdens anställda utfördes en betydande del av framför allt fogdens eller inspektorns och trädgårdsmästarens arbetsuppgifter utomhus. Större herrgårdar kunde också ha en egen skeppare.

Arbetet på godsets marker, som åkrar, ängar och skogar leddes av gårdsfogden. Denne benämndes på lite olika sätt, ibland enbart som fogde, men också som befallningsman, ombudsman eller ibland som hopman (ty. *Hauptmann*). Under 1700-talet blev det åtminstone på större gods vanligare med en inspektor, som i högre grad ansvarade för organisatoriska och skriftliga arbetsuppgifter. Förutom organisering och övervakning av det praktiska arbetet ingick ansvaret för räkenskaper, brevväxling och uppbörden av de underlydandes räntor till inspektorns eller gårdsfogdens arbetsuppgifter. Inspektorn kunde ansvara för flera gods eller ett visst geografiskt område, till exempel för ett grev- eller friherrskap eller för alla gods i en riksdal eller provins. Som exempel kan nämnas inspektor Johan Norberg, som förvaltade alla gods i Finland som ämbetsmannen Fabian Wrede innehade. Om herrgården övervakades av en inspektor leddes det praktiska arbetet ute på markerna oftast av en drängfogde (ibland kallad underfogde) eller rättare, som stod lägre i rang. På mellanstora eller mindre herrgårdar var inspektorns och fogdens arbetsuppgifter vanligen samman-

slagna. Ibland leddes mindre herrgårdar eller sidogods enbart av en drängfogde eller till och med av frälsebönder.¹²

Av herrgårdens arbetskraft var inspektorn och fogden högst avlönade. Inspektorns lön kunde mycket väl vara tiofaldig jämfört med lönen för en dräng eller en piga. Drängfogdens lön uppgick i sin tur till ungefär en tredjedel av fogdens eller inspektorns lön, det vill säga den låg på ungefär samma nivå som lönen för en hushållerska. Lönen var förmodligen en orsak till att fogdar kunde arbeta länge på samma gods. På Qvidja gård i Pargas arbetade Henrik Henriksson, Henrik Beckman och Anders Nyberg under flera decennier som gårdsfogdar; Henriksson under 1680- och 1690-talen, Beckman under 1700-talets första decennier och Nyberg under 1740-, 1750- och 1760-talen.¹³ Inspektorer och fogdar var ofta gifta och hade familj. Det finns belägg för att de kunde vara gifta med någon av tjänstefolket, i många fall med hushållerskan. Qvidjas fogde under 1630-talet Knut Nilssons maka Malin var förmodligen gårdens hushållerska eller ”Mattmodher”.¹⁴ På samma sätt var inspektorn Erik Wahlberg på Esbogård vid mitten av 1700-talet gift med Greta Sandberg som ansvarade för gårdshushållet.¹⁵ Inspektorns arbete utfördes huvudsakligen utomhus, medan hushållerskans arbete mestadels skedde inomhus.

Gårdsfogden eller inspektorn rörde sig ofta utanför herrgårdens område. En viktig uppgift var att representera herrgården och dess innehavare vid tinget. Fogdens roll som mellanhand mellan befallande och underordnade eller så kallat förmedlat herrskap framkommer här tydligt. Han skulle bevaka herrskapets intressen, men samtidigt försvara och beskydda de underlydande frälsebonde- och torparfamiljerna. Det förstnämnda framträder inte minst genom utkrävandet av dagsverken och skatterester. Den beskyddande aspekten handlade framför allt om understöd i samband med missväxt eller andra kriser, men också om försvar på tinget i konflikter mot utomstående parter. Under 1600- och 1700-talen försvarade gårdsfogdarna på Qvidja gård bland annat sina frälsebönder i Brattnäs by mot bönder från Gunnarsnäs by i samband med en seg och utdragen tvist om notdragning.¹⁶

Inspektorer och gårdsfogdar genomförde också andra slags resor i godsets ärenden. De övervakade transporter och ibland krävdes resor till ägarens huvudgods eller stadshus i Stockholm, där adliga ägare brukade ha sina kontor. Personliga möten med herrgårdsägaren ägde

inte rum årligen, men ändå regelbundet. Inspektorer som övervakade flera gods levde i ännu högre grad på resande fot. Inspektor Norberg var tvungen att resa runt på Wredes alla herrgårdar, både i Finland och i Östersjöprovinserna, dessutom ofta till fots.¹⁷

Trädgårdsanläggningar och parker var enligt Göran Ulvängs kategorisering väsentliga inslag på en tidigmodern herrgård och inom högreståndskulturen.¹⁸ Trädgårdsskötsel och underhållet av parker var mycket arbetsintensivt och betydde ofta att även stora arealer mark användes för mindre produktiva ändamål än åkerbruk eller kreaturskötsel. Trädgårdsskötsel liksom jordbruk krävde resurser, kunskap och intresse. Under 1600-talet anställde högadeln trädgårdsmästare på sina barockslott för att sköta prydnadsträdgårdar, men på merparten av herrgårdarna var trädgårdarna anspråkslösa. Trädgårdsdrängar ansvarade både för prydnadsträdgårdar och köksträdgårdar. På 1700-talet utvecklades yrkesutbildning för trädgårdsmästare samtidigt som intresset för trädgårdsodling och botanik blev starkt inom universiteten och bland herrgårdsägarna.¹⁹

På herrgårdar med omfattande trädgårdar och parker såsom i Fagervik i Ingå, där Johan Hisinger grundade stora anläggningar och parterrer med lustträdgård, nyttoträdgård, fruktträdgård och orangeri, ansvarade trädgårdsmästare eller kunniga och erfarna trädgårdsdrängar för den praktiska arbetsledningen. Sannolikt var de läskunniga och kunde bekanta sig med den omfattande praktiska litteratur om botanik och trädgårdsskötsel som fanns i bruksherrgårdens stora bibliotek.²⁰ På Esbogård anställde Anders Henrik Ramsay en trädgårdsdräng på 1770-talet, även om hans storartade planer på en moderiktig trädgård aldrig fullbordades. Mantalslängder antyder att de anställda på gården både var rörliga och att deras yrkesbenämningar varierade.²¹ Åsa Ahrland menar att trädgårdsmästare under 1700-talet var relativt mobila och flyttade mellan gårdarna för att samla kunskap och yrkeserfarenhet.²² Trädgårdsmästarnas och trädgårdsdrängarnas uppgifter varierade beroende på deras eget intresse medan arbetets yttre förhållanden påverkades ännu tydligare av herrgårdsägarnas intresse och ekonomiska resurser. På Rilax gård fick trädgårdsmästaren Carl Gustaf Gröndal 150 riksdaler i årslön 1825, medan drängfogdens årslön var 50 riksdaler och drängarnas, inklusive trädgårdsdrängen Johannes Ståhls, årslön var 25 riksdaler.²³

Till arbetet som utfördes utomhus på herrgårdar hörde också skogsavverkning och -röjning, fiske, skjutsning och olika slags transporter. Bland arbetsuppgifterna i mellankategorierna är det också skäl att nämna sjöfarten. Större herrgårdar vid kusten hade i regel egna fartyg, vilka var viktiga i synnerhet för högadeln som innehade flera gods. Livsmedel, ved, timmer och hantverksvaror som tegel fraktades dels till de adliga hushållen i Stockholm, dels till andra gods i deras ägo. Sjöfolk nämns i källmaterial från kustnära herrgårdar både på 1600- och 1700-talet. Båtsmännen var i regel inte avlönade på stat året runt, utan endast under seglationsperioden. Vissa herrgårdar hade emellertid skeppare eller styrmän bland de anställda. Liksom hantverkarna erhöll de från och med 1600-talets slut ofta ett torp – på Qvidja beskrivande nog kallat Styrmanstorpet eller Skeppartorpet.²⁴ På Rilax gård i Bromarv antecknades det i gårdsräkenskaperna 1825 att skepparen Johan Christian Lindberg hade seglat 151 dagar och matrosen Isac Lindström 189 dagar för gårdens behov.²⁵

Arbetet utomhus utfördes huvudsakligen av män. De som representerade mellankategorierna – inspektorer, fogdar, trädgårdsmästare, skeppare och drängfogdar – ledde och organiserade arbetet på åkrar, ängar, fiskevatten, i skogar och i trädgården samt ansvarade för upp- börd, räkenskaper, korrespondens, transporter, skjutsningar och rättsliga ärenden. På stora herrgårdar var arbetsuppgifterna i högre grad uppdelade, medan flera uppgifter hopade sig till en eller två personer på mindre gods.

Gårdsbyggnader

Ekonomibygnader och uthus var platser för arbete och produktion på herrgårdar och bruksherrgårdar. Ladugård, fähus, fårhus, svinhus, hönshus, häststall, orangerier och brukssmedjor samt bagarstuga, tvättstuga och bastu hade olika funktioner i arbetsfördelningen och den rumsliga hierarkin på herrgården. Agrarhistorikern Ulrich Lange menar att ladugård före 1700-talets slut var ett samlingsbegrepp för ekonomibygnader på en herrgård liksom också ”en juridisk beteckning på en skattebefriad fastighet avsedd för kreatursskötsel och belägen i närheten av en frälsemans herrgård”. Kronan reglerade och styrde hur ladugården och andra uthus skulle vara byggda och under reduk-

tionen användes detta som argument mot godsägare som underlåtit att hålla sina hus i gott skick. De första mönsterritningarna till gårdsbyggnader skapades i samband med indelningsverkets organisering på 1680-talet. Längre var ekonomibygnaderna byggda i timmer, men idéer om patriotiskt lantbruk och patriotisk ekonomi samt skattelättnader sporrade till byggande i sten under 1700-talet.²⁶

Ekonomigården var på de flesta herrgårdar byggd som en sluten kvadrat och låg på avstånd från karaktärsbyggnaden med sina flankerande fristående flygelbyggnader.²⁷ Detta skilde olika platser för arbete från varandra och tydliggjorde även inbördes hierarkier mellan de anställda och deras sysslor. På Alberga gård i Esbo visades den nygifna fru Inga Dorotea Malmsköld runt inte enbart i karaktärsbyggnaden utan också i uthusen i maj 1752. Maken Carl Tersmedens beskrivning talar om hur synliga uthusen var i herrgårdsmiljön och hur viktigt det var för herrgårdsfrun att känna till arbetet och dess rum på herrgården: ”Vi promenerade sedan till uthusen, en den vackraste ladugård och en snygg, väl fournerad mjölkammare, hvilken ansågs som något nytt och angenämt för en ung Stockholmsflicka.”²⁸

Ett syneinstrument uppgjort vid en värdering på Tavastby gård i Elimä 1797 visar hur byggnaderna var placerade norr och väster om mangården. I en byggnad för tjänstefolket fanns en stor sal, en kammar och ett kök med spis och bakugn, i en annan byggnad brygg- och brännhus samt badstuga. Bland fähus nämndes ett svinhus, två stall med ett vagnslider och en stor ladugård som innehöll fem olika hus för 120 kor och 60 får. Det fanns även en smedja, ett spannmålsmagasin med fyra bodar samt fem rior.²⁹ På Saaris gård i Mietois byggdes likadana utrymmen för boskap i början av 1800-talet: stall, ladugård, fårhus och svinhus. En ny drängstuga byggdes i närheten av ladugården.³⁰

I stallet arbetade huvudsakligen stalldrängar och stallgossar. På större gods med utpräglad herrgårdskultur kunde det även finnas särskilda beridare som tog hand om och utbildade herrskapets rid- och vagnshästar.³¹ För att understryka sin ståndsposition kunde man anställa även en kusk vilket överstelöjtnant Göran Magnus Sprengtporten på Sesta gård i Nastola gjorde på 1770-talet. Familjen Sprengtportens övriga personal var lika exklusiv: en hushållerska, en kammar-

jungfru, en kammartjänare och en betjänt samt fem pigor och två drängar.³²

Ladugården var dejans och ladugårdspigornas värld. I ladugården på Sarvlax i Pernå arbetade på 1700-talet en deja och två ladugårdspigor. På sommaren anställdes två vallherdar. På Stensböle gård i Borgå nämns dejan bland arbetsledarna 1754 men enligt lönerna stod dejan närmare ladugårdspigorna än hushållerskan i förhållande till innepigorna.³³ I Rilax ladugård i Bromarv arbetade 1825 dejan Maria Elisabeth Lindberg, ladugårdspigan Marja Christina Frisk och oxpigan Lovisa Holmström samt hönsgumman, torparänkan Stinalisa. Dejan och pigorna fick samma lön som inomhustjänarinnorna, medan hönsköterskans lön endast var en tredjedel av pigornas lön.³⁴ Civilståndet jämnade dock ut lönernas reala värde: drängfogden var oftast en gift man som försörjde en hel familj, medan drängarna och pigorna var ogifta och fick förfoga över hela sin lön, både i natura och i kontanter.

I ladugården tog kvinnorna hand om korna, mjölkade och matade samt bar vatten från brunnen till ladugården. Antalet boskap påverkade arbetsbördan kraftigt. Information om antalet mjölkkor på Sarvlax finns från 1840-talet då gården hade i genomsnitt nittio kor i sin ladugård, medan det på den mycket mindre Karlsby gård i Tenala fanns omkring tjugo kor i slutet av 1830-talet och under 1840-talet.³⁵ På Saaris översteboställe i Mietois lättades ladugårdspigornas arbetsbörda på 1700-talet av vattenledningar som drogs från dammen framför ladugården. Ladugården ventilerades genom en luftpump som var konstruerad av ingenjören Daniel af Thunberg på Sveaborg.³⁶ På Stensböle anställde man ”gamla gubbar och kvinnfolk” för att valla nötboskap samt ”herdinnor” för fåren. ”Får-Lena” på Stensböle i början av 1800-talet var en gammal kvinna och ”fårherdinnan Maria” omkring år 1860 var en äldre kyrkfattig som förtjänade extrapengar som vallherde.³⁷ På Tavastby gård i Elimä fanns tiotal kor och får och säkert lika många kalvar och lammungar varje vår. Emellertid syns ingenting av detta i herrgårdsfröknarnas dagböcker som aldrig omtalade ladugårdar, svinstior eller hönshus lika lite som kor, svin eller höns, även om ladugårdspigor kunde nämnas förbigående om deras arbete rörde tjänstefolket inomhus. Fåhusen var enbart de anställdas arbetsplatser där herrskapet inte vistades.³⁸

Bagar- och bryggstugorna var kvinnornas värld där gårdens alla kvinnliga invånare kunde träffas, från gårdsfrun och gårdsdöttrarna till tjänstepigor och torparkvinnor. På Tavastby gård såg gårdsfrun Ulla Rehbinder på när pigorna bryggde öl i bryggstugan i november 1799. I oktober 1800 var självaste gårdsfrun Ester Sofia Nohrström i bryggstugan och övervakade den slaktade galten. Samma månad stöpte hon ljus med sitt gårdsfolk i drängstugans kök.³⁹ Badstugan var ett rum för olika aktiviteter där man inte bara badade bastu utan också bearbetade lin, rökte kött och korv, torkade malt och bykte tvätt.⁴⁰

Drängstugan var drängarnas och pigornas bostad men dess stora sal kunde användas för fest och dans. På Tavastby dansade gårdsfolket på Mickelsmässodagen 1799 i drängstugan och värdfolket såg på. I oktober 1800 dekorerade fröknarna Munsterhjelm vaksalen i drängstugan med granris, rönnbär och lakan för ett pigbröllop. På kvällen dansade alla, pigor, drängar, bröllopgäster och herrskapet, i vaksalen. Överlag var de sociala skrankorna som lägst under årshögtiderna och livets fester när arbetarna och värdfamiljen tillsammans firade midsommar och jul med dans och god mat.⁴¹

Till 1700-talets nymodigheter hörde ett hemlighus eller avträde. Prosten i Bjärnä bad församlingsborna att bygga ett hemlighus på prästgården vid kyrkostämman 1760, men bönderna vägrade att utnyttja arbetstimmar och medel för ett så fåfängt ändamål.⁴² Avträdet var en mindre byggnad, ofta placerad nära fähuset, med en sittbänk med några hål i. Drängar eller specifikt för arbetet lejda män ansvarade för dyngutkörningen från fähus, sannolikt även från hemlighus. Dyngan som hade samlats på ladugårdsgolvet under hösten och vintern skottades bort en gång om året först efter att boskapen hade släppts ut på sommarbetet.⁴³ På Tavastby gård i Elimä hade man byggt ett rödmålat hemlighus med ”sina nödvändigheter” bredvid svinstian. Gårdsfolkets hierarki blev väldigt synlig eftersom hemlighus först var reserverade endast för herrskapet, även om det fortfarande var vanligt med nattstolar för familjens och gästers bruk i huvudbyggnaden eller i flygelbyggnaderna. Drängar och pigor satte sig på en stång i väggen eller urinerade i en halmkärve vid drängstugans dörrpost. Ladugårdspigorerna kissade i ladugårdshalmen.⁴⁴ På Saaris gård byggdes 1788 en ny lakeflygel där det utöver en sal och några kammare fanns en drängkammare, en mjölkammare, två farstun och ett avträde.⁴⁵

Smedjor och verkstäder hörde till gårdsbyggnaderna och arbetet där förutsatte inte sällan specialiserad arbetskraft. Städerna hade sedan gammalt skråhantverkare och på landsbygden fanns sockenhantverkare som antogs vid häradsrätten och i länsstyrelsen. Den adliga gods-herren kunde dock anställa egna hantverkare som gårdssmeder, gårdsskräddare och gårdsskomakare med stöd av adelsprivilegierna från 1723. Redan under 1600-talet arbetade hantverkare på herrgårdar. På Qvidja gård tjänstgjorde 1639 både en smed, en skräddare, en skinnare och en skomakare. På Esbogård verkade i mitten av 1600-talet periodvis exempelvis mjölnare, sågare och tegelslagare. Smeden skodde gårdens hästar och underhöll olika järnredskap. Stövlar och skor var en del av drängarnas och pigornas naturapersedlar. Gårdens skräddare och skomakare kunde även sy dräkter och laga skodon för torparfamiljer och andra invånare på gården och fungerade på detta vis samtidigt som privatföretagare.⁴⁶

På bruksherrgårdar låg produktionsenheterna oftast i direkt anslutning till karaktärsbyggnaden, vilket gjorde arbetet i smedjorna närvarande i landskapet via såväl syn- och hörsel- som luftförmimmelser. På järnbruksherrgårdar anställdes olika yrkesgrupper för arbetsuppgifter som krävde kunskap, expertis och utbildning och som kan räknas till arbetskraftens mellankategori: kontorsanställda, predikanter, hammarsmeder, knippsmeder, manufaktursmeder, grytgjutare och masmästare samt hantverkare, brukskarlar och skeppare. Vid sekelskiftet 1700 var det vanligt att brukspatronen med familj inte bodde på bruket, medan det vid mitten av seklet blev allt vanligare att bruksägaren byggde ett ståndsmässigt karaktärshus i närheten av smedjorna och masugnen. På Tykö i Bjärnä fanns det en ståndsmässig herrgård där bruksägarens änka Hedvig Eleonora Stenbock bodde i slutet av 1600-talet. Vid samma tid på Koskis bruk i Bjärnä var en bruksförvaltare eller inspektör bosatt.⁴⁷ På Fiskars och på Tykö byggdes masugnen, hammarsmedjan och knipsmedjan vid mitten av 1700-talet strax intill den nybyggda och moderna karaktärsbyggnaden med gårdsplan på respektive bruksherrgård.⁴⁸ Forskare menar att arbetsfördelningen på järnbruk och bruksherrgårdar tydligt visar vilken betydelse mångsyssleri och samarbete eller samfällt arbete hade för den tidigmoderna ekonomin.⁴⁹

På Esbogård fanns 1790 och 1800 en gårdsskräddare och 1804 en gårdsskomakare.⁵⁰ Eftersom de var mantalsskrivna som tillhörande herrgården och dess hushåll arbetade de förmodligen i gårdens flygelbyggnader eller i ett torp. Deras yrkesbenämningar berättar också om utbildningen inom skråväsendet och specialiserade arbetsuppgifter på herrgården. På Sarvlax gård i Pernå räknades gårdens hantverkare inte till tjänstefolket med årslön. Ersättningen kunde vara ett boställe utan odlingar eller med ett potatisland eller lite åkerjord. Under 1700-talet anställdes man tidvis byggmästare, vävare, skräddare och skomakare. Betalningen kunde också bestå av kontant ersättning för varje utfört arbete.⁵¹ På Rilax gård i Bromarv anställdes en brännmästare, en smed, en mjölnare, en skräddare och en snickare 1825 samt en urmakare, en brännmästare, en mjölnare, en skickare och en skräddare 1844.⁵²

Torparfamiljernas män, kvinnor och barn arbetade även de i gårdsbyggnaderna och i trädgården med grövre sysslor när de bar vatten till ladugården om söndagarna när ladugårdsfolket vilade, hjälpte smeden samt biträdde i maltbastun, vid tvätt, mangling, skurning och fårklippning.⁵³ På Stensböle gård antecknade man kvinnornas dagsverken i torparkontrakten på följande sätt: ”Ännu kommer torparena at låta sine Qwinfolck tourvis twätta rum och byka på gården.” Också statarfamiljernas kvinnor kunde arbeta för herrgården. Likaså levererade torpen naturpersedlar som bär, malt och garn, vilket krävde kvinno- och barnarbetskraft.⁵⁴

Arbetet i gårdsbyggnaderna var delat efter kön och status. Hästarna togs om hand av män – stalldrängar – och korna av kvinnor – ladugårdspigor. Männen och kvinnorna hade också skilda arbetsledare: en manlig fogde i stallet och en kvinnlig deja i ladugården. Dessa män och kvinnor fick också högre ersättning för sitt arbete. Arbetet med svin, får, höns, vallgång, städning och byk var underordnat, sämre betalt och kunde skötas av vanliga pigor, barn och gamlingar. Vid bruk och smedjor var arbetet inom mellankategorin manligt och krävde kunskap och samarbetsförmåga.

Huvudbyggnaden, inomhus

Karaktärsbyggnaden är ett väsentligt kriterium för att ett gods ska räknas som en herrgård, enligt Ulvängs kategorisering.⁵⁵ Därtill var

karaktärsbyggnaden en markör för ägarens och ägarfamiljens makt, smak och ståndsmässiga livsstil. Under 1600-talet lät aristokratin oftare bygga stora stenslott i närheten av huvudstaden än på sina gods längre bort från maktcentra. Efter reduktionen och stora nordiska kriget var byggnaderna på många herrgårdar i östra rikshalvan förfallna eller låg i ruiner. Under 1700-talet främjade kronan byggande av officersboställen och bygge i sten samtidigt som nya tankar om bostadsarkitektur omformade planritningarna för högreståndsbostäder. Utbildade arkitekter såsom Christian Friedrich Schröder, stadsarkitekten i Åbo under tre decennier, som ritade nya karaktärsbyggnader till flera gods i Åbotrakten och mönsterritningar till boställen, och fortifikationsarkitekten Carl Wijnblads mönsterböcker, formade herrgårdsarkitekturen enligt ideal om mindre rum som hade mer specifika funktioner än de stora salarna i barockslotten.⁵⁶ Detta påverkade i sin tur arbetets natur, rumsliga hierarkier, arbetsfördelningen och arbetets vardagliga praktiker på herrgårdarna.

Under 1700-talet separerades tjänstefolkets arbete från ägarfamiljens tillvaro med hjälp av serveringsgångar, korridorer och trappor. Ändringarna påverkade mestadels nya hus, men även i barockslott ändrades planritningarna.⁵⁷ Eftersom en stor del av inomhusarbetet utfördes av pigor blev deras sysslor mer osynliga än tidigare. Deras arbete övervakades av en jungfru eller hushållerska, även om huvudansvaret för organiseringen av arbetet i hushållet låg på herrgårdsfrun. I stora hushåll kunde pigor och jungfrur ha specialiserade arbetsuppgifter beroende på deras kunskaper, erfarenhet och ålder. På 1600-talet var det vanligt att ägarfamiljen inte bodde på herrgården eller att de vistades där endast periodvis. Då accentuerades hushållerskans roll som hushållets huvudsakliga organisatör. Hon övervakade inomhusarbetet, matförsörjningen, städningen samt underhållet och tillverkningen av textilier för hushållet.⁵⁸ Hushållerskan hade ofta en egen kammare bredvid köket. I många högreståndshushåll var hushållerskan också den som ansvarade för den dagliga matlagningen, liksom på Alberga gård i Esbo.⁵⁹

På Alberga gård i Esbo anställdes Regina Landtman som hushållerska på våren 1752. Hon var dotter till kaplanen Landtman i Saltvik på Åland och ”var en glad, snygg och proper 30 års människa, som med mycken artighet rekommenderade sig”.⁶⁰ På Esbogård fanns

det en hushållerska åtminstone 1765.⁶¹ Källorna kan dölja kvinnors arbete bakom normativa yrkesbeskrivningar för deras äkta män, och det är sannolikt att till exempel Greta Strandberg, hustrun till gårdens inspektor, i praktiken var Esbogårds hushållerska i början av 1760-talet.⁶² En äldre benämning på hushållerska är fataburshustru. På Qvidja innehade Lisbetta Urbansdotter denna tjänst 1638. På Esbogård hörde fataburshustrun också till den ordinarie arbetskraften i mitten av 1600-talet.⁶³ På Saaris gård anställdes en hushållerska först 1805 och av cirka ett dussin anställda på gården var en tredjedel inomhustjänare.⁶⁴ På Tavastby gård befordrades pigor till hushållerskor, men positionen kunde också rotera bland pigorna, antagligen enligt husmoderns önskemål och humör. Den 3 januari 1800 omorganiserade herrgårdsfrun Ester Sofia Nohrström sitt hushåll: Anna Lisa, tidigare ladugårdspiga, blev hushållerska, Greta blev ladugårdspiga och Batseba degraderades till huspiga. Det handlade antagligen om ovanligt rappa ändringar i ansvarsområden, eftersom Nohrströms dotter skrev i sin dagbok att ”dä ha alt sket i dag”.⁶⁵

Kyrkoarkiv berättar att särskilt hushållerskorna socialt befann sig mellan herrskapet och tjänstefolket. Detta gällde sannolikt främst hushållerskor som enligt sin familjebakgrund hörde till ofrälse ståndspersoner, som Regina Landtman på Alberga gård. De manliga och kvinnliga anställda som var nära hushållshierarkins topp kom i kontakt med varandra via sina dagliga arbetsuppgifter. Utomäktenskapligt umgänge kunde leda till barn, vilket vittnar om nära förbindelser mellan högre kvinnliga och manliga anställda på gårdarna. På Forsby bruk i Pernå och på Öfverby gård i Bjärnå angavs bokhållarna som fäder till hushållerskornas utomäktenskapliga barn åren 1764 och 1769. På Kustö gård var ”studiosen” och antagligen informatorn Johan Litze far till hushållerskans barn 1778. På Anäs gård i Strömfors hade ingenjören Johan Wilhelm Bark sällskapet med hushållerskan Johanna Haber och deras barn föddes 1786.⁶⁶ Förteckningarna över vigda påvisar att en hushållerska kunde gifta sig med en man från allmogen men likaså med en länsman, kaplan, bokhållare, inspektor eller officer.⁶⁷

Herrgårdens kontor fanns i huvudbyggnaden eller i någon av flygelbyggnaderna. Det var ett rum för förvaltning, organisering och arkivering där gårdens räkenskaper oftast förvarades. Kontoret var ett rum för manligt arbete och inte sällan använde både inspektorn,

bokhållaren och ägaren till herrgården rummet för sitt arbete.⁶⁸ På Fagervik bruksherrgård i Ingå var den så kallade sjöflygeln, som stod färdig 1762, en stenbyggnad i samma storlek som huvudbyggnaderna på mindre välbärgade herrgårdar. På bottenvåningen fanns en järnkammare, en kassakammare och ett stort kontor som tog upp hela vänstra gaveln. På första våningen fanns flera med kakelugn utrustade kammare som sannolikt var avsedda för gäster.⁶⁹ Storleken på kontoret och det faktum att flygeln med kontor och kassa- och järnkammare byggdes före huvudbyggnaden framhäver den betydelse såväl kontoret som bokhållarens och andra anställdas arbetsinsatser hade för brukets ekonomi. På Fagervik planerade murarmästaren och stadsarkitekten Christian Friedrich Schröder att bruksägarens svit i karaktärsbyggnaden skulle innefatta också ett arbetsrum och ett arkiv i bottenvåningen. När huvudbyggnaden stod färdig 1776 fanns arbetsrummet i andra våningen bredvid stora biblioteket.⁷⁰ När det nya karaktärshuset på Rilax gård i Bromarv ritades 1804 planerades ett stort rum för inspektorn med ett litet kontor intill, direkt till höger om huvudingången i bottenvåningen, men i stället blev rummet matsal.⁷¹ Rummet för arbete och gårdsförvaltning fick ge plats för herrskapets umgänge och sällskapsliv.

Informatorer och guvernanter hörde till mellankategorin och stod närmast ägarfamiljen i hushållshierarkin. Eftersom barn i adelsfamiljer undervisades i hemmet, var informatorer och guvernanter synligt närvarande i herrgårdens karaktärs- och flygelbyggnader, där deras elever bodde och där största delen av undervisningen skedde. Guvernanterna skulle helst vara ofrälse ståndskvinnor såsom prästdöttrar eller döttrar till handelsmän och de ansvarade för adelsbarnens tidiga undervisning. I deras arbetsuppgifter ingick undervisning i läs- och skrivkunskaper, uppförande, dans, religion, handarbete och hushållsarbete. Informatorerna ansvarade för adelsynglingarnas mer avancerade studier och följde ofta sina elever till universitet eller på bildningsresor inom det svenska riket eller utomlands. Informatorer till högre ståndsynglingar undervisade ofta även deras systrar i språk, litteratur, historia, matematik och andra teoretiska ämnen.⁷² Ett av de viktigaste rummen för informatorernas arbete var sannolikt biblioteket på de herrgårdar där det fanns ett särskilt biblioteksrum, såsom på Fagervik, Saaris och

Rilax. Till exempel var biblioteket på Fagervik ovanligt välutrustat med över 6 000 band, gravyrer, biljardbord och jordglober.⁷³

Från och med andra hälften av 1600-talet och i synnerhet under 1700-talet blev det vanligt att studenter vid den 1640 instiftade Kungliga Akademien i Åbo anställdes som informatorer på herrgårdar i Finland. Under 1740-talet var Jeremias Kruuse informator på Wahantaka boställe i Letala och Anders Edblad (Andreas Svenonis) informator på Koskipää gård i Hartola. På 1750-talet var studenten Magnus Hagrenius frånvarande från universitetet eftersom han var anställd som informator hos inspektorn Aron Ekebohm på Jockis herrgård i Tavastland.⁷⁴ Den unga pastorn Samuel Möller, som hade tagit examen vid Akademien i Åbo, anställdes som informator på Malmgård i Pernå 1767. Han undervisade gårdens 13- och 12-åriga söner och även familjens döttrar som var 14 och 10 år gamla.⁷⁵ Mer sällan, om ens någonsin, anställdes studenter vid andra universitet i det svenska riket som informatorer på herrgårdar i Finland.

Vid behov anställde man ammor i högreståndsfamiljer. Det var ett av de få arbeten enbart en kvinna kunde utföra, och det var även ett välbetalt arbete. I adelshushållen tillhörde amman eliten bland de anställda. Om hon inte ingick äktenskap blev hon omhändertagen livet ut, hade pension, bostad och livsmedelstilldelning. I kyrkoböckerna i Svartå nämns amman på Svartå slott Anna Eriksson som gifte sig med drängen Jakob Eriksson 1693. I Bjärnä på Hämeenkylä gård gifte sig amman Maria Henriksson med drängen Matts Mattson 1786.⁷⁶ På Saaris i Mietois anställde familjen Aminoff flera högavlönade ammor mellan 1802 och 1821 då familjens elva barn föddes.⁷⁷

På herrgårdar bodde och vistades även personer som inte direkt var anställd arbetskraft inom hushållet, personer som anställdes vid behov för specifika uppgifter eller som i egenskap av släktingar eller bekanta hjälpte till utan lön vid fester som bröllop, begravningar och årshögtider. I Elimä förtjänade mamsellerna Charlotta Fortelin, Anna Caisa Alm och Hedvig Ottelin sitt levebröd som ambulerande sömmerskor, sällskapsdamer, brudkläderskor och liktvätterskor hos herrgårdsfolket.⁷⁸

Karaktärsbyggnaden med flyglar på herrgårdar och bruksherrgårdar var rum för varierande arbete utfört av många olika yrkesgrupper. Arbetet inomhus karakteriseras av dess kulturbärande funktion:

hushållerskornas och innepigornas samt informatorernas och guvernanternas sysslor syftade till att upprätthålla högreståndskulturens former genom uppfostran och studier, sällskapsliv och äktenskap. Arbetet var genuskodat: kvinnor ansvarade för hushållsarbetet i kök, förmak och andra rum, medan män ansvarade för gårdsförvaltning och ekonomiska angelägenheter i kontor och arbetsrum. Inom uppfostran överlappade kvinnliga guvernanters och manliga informatorers arbete varandra, även om det alltid var informatorn som ansvarade för högreståndsbarnens – både pojkars och flickors – mera avancerade studier.

Oföränderligt arbete på herrgårdar i Finland

Den så kallade agrara revolutionen under 1700-talet med nya odlingsväxter, storskiftet och det stora intresset för lantbrukets teoretiska utveckling påverkade idévärldar mer än arbetsformer, arbetsroller och arbetsfördelning. De förbättringar och reformer som förändrade jordbrukets praktiker i till exempel Storbritannien och Danmark under 1700-talet tog fart i Finland huvudsakligen från och med mitten av 1800-talet.⁷⁹ Vissa arbetsroller blev vanligare i och med den ekonomiska utvecklingen då bruk och sågverk grundades i anslutning till herrgårdar.

Från det tidiga 1600-talet till mitten av 1800-talet förändrades inte mycket i arbetets struktur och innehåll samt i genusfördelningen och hierarkin i göromålen på herrgårdar i Finland. Varken arbetsformerna och de sysslor som utfördes av anställda, som ladugårdspigor och stalldrängar, inspektorer och hushållerskor samt torparfamiljer, eller platserna och rummen för arbete förändrades. Arbetet på herrgårdarna inom åkerbruk, boskapsskötsel och skogsbruk, förändrades genomgripande först vid mitten av 1800-talet. Då blev boskapsskötsel och mjölkproduktion inom jordbruket viktigare än spannmålsodling, medan kreatursskötselns viktigaste funktion på herrgårdarna under 1600- och 1700-talet hade varit gödselproduktion. Som Ann-Catrin Östman visat ledde mjölkproduktion tillsammans med utbildade mejerskor till en grundlig förändring i herrgårdarnas ekonomiska inriktning och arbetsfördelning, trots att ladugårdsarbetets genusförhållanden förblev oförändrade.⁸⁰

Pigorna och drängarna var unga och ogifta som ofta bytte arbetsplats. I detta skede av livscykel samlade de färdigheter och sparade för att kunna ingå äktenskap vid 25–30 års ålder. Inspektorer, drängfogdarna, trädgårdsmästarna och gårdshantverkarna var däremot vanligtvis lite äldre män med familj som gärna stannade en längre tid hos en och samma arbetsgivare. Det var inte ovanligt att deras arbetsavtal varade i decennier. Hushållerskorna var likaså äldre och mera erfarna i hushållsbestyr än pigorna, men i allmänhet ogifta kvinnor som kunde ha sitt yrke som en livslång karriär.

Medan arbetet på herrgårdarna inte förändrades märkbart till innehållet, förändrades organiseringen av arbetet under 1700-talets andra hälft. Då allt fler adelsfamiljer bosatte sig på sina herrgårdar ökade framför allt behovet av betjäning samt platser och rum för arbete inomhus, i synnerhet i huvudbyggnaden. Från och med början av 1800-talet försvann informatorer, guvernanter och ammor som anställda på herrgårdarna. Då utbildningen både för högre ståndspojkar och -flickor institutionaliserades under 1800-talet anställde man inte längre lärare i hemmet på herrgårdarna. Professionaliseringen av jord- och skogsbruket tillsammans med nya arbetsmetoder betydde även att de mellankategorier som vi utforskat i detta kapitel professionaliserades. Samtidigt ledde utvecklingen av jordbruket under andra hälften av 1800-talet till att allt fler herrgårdsägare utbildade sig till agronomer, forstmästare eller ingenjörer för att kunna sköta sin gård mera lönsamt, vilket betydde att skillnaden mellan det arbete som utfördes av mellankategorierna och medlemmar av ägarfamiljerna minskade.

Noter

1. T.ex. Kepsu, ”Högadeln och gården”, s. 68; Haikari & Hakanen, ”Samhälle”, s. 185–186; Jokipii, *Suomen kreivi- ja vapaaherrakunnat*, s. 75.
2. Se t.ex. Gustafsson, *Leverantörer och profitörer*; Holm & af Hällström (red.) *Sveaborg. Fästning och omvärld*; Villstrand, *Riksdelen*, s. 231–241; Jutikkala, *Läntisen Suomen kartanolaitos I*, s. 36–37, 47.
3. Se t.ex. Björklund, *Rilax Gård*; Degerman, Edgren & Sirén (red.), *Stensböle i Borgå*; Jutikkala, *Läntisen Suomen kartanolaitos I–II*; Lounatvuori & Knapas (toim.), *Louhisaaren kartano*; Lönnqvist (red.), *Finländskt herrgårdsliv*; Nurminen (toim.), *Saaren kartano*; Ulväng, *Herrgårdarnas historia*; Tandefelt & Vainio-Kurtakko (red.), ”Herrgårdar och herrgårdsägare”; Åström, ”*Sockenboarne*”.
4. Ulväng, ”Betydelsen av att äga en herrgård”, s. 292–293; Ulväng, ”The Swedish Manor”, s. 103–104.
5. Hakanen & Koskinen, ”Den materiella världen”, s. 151; Haikari & Hakanen, ”Samhälle”, s. 186; Karonen, ”Samhälle”, s. 263; Orrman & Jutikkala, ”Adlig godsdrift i Finland under 1600-talet”, s. 90–97.
6. Ilmakunnas, ”Adelns arbete och vardag”, s. 158–159; Steinrud, *Den dolda offentligheten*, s. 136–138; Åström, ”Work and Working”, s. 52; se även De Munck & Safley (eds), *A Cultural History of Work in the Early Modern Era*, Simonton & Montenach (eds), *A Cultural History of Work in the Age of Enlightenment* och Thompson (ed.), *A Cultural History of Work in the Age of Empire*.
7. Pylkkänen, ”Naispalvelijoiden oikeudellinen asema”, s. 73–84; Rahikainen, ”Kadonneen työn jäljillä”, s. 9–10; se även Whittle & Lambrecht (eds), *Labour Laws*.
8. Se t.ex. Sarti, Bellavitis & Martini (eds), *What is Work?*; Whittle, ”A Critique of Approaches to 'Domestic Work'”.
9. T.ex. Ågren (ed.), *Making a Living, Making a Difference*; Lindström et al., ”Mistress or Maid”.
10. Ilmakunnas, ”Adelns arbete och vardag”; Lönnqvist (red.), *Finländskt herrgårdsliv*; Sirén, ”Godsdriften och godssamhället ca 1690–1950”; Sirén, ”Godsekonomi och godssamhälle från 1600-tal till 1900-tal”; Sirén, *Malmgård*; Sirén, *Sarvlaks*; Vainio-Korhonen, ”Piikojen arkea ja juhlaa”.
11. Ulväng, ”Betydelsen av att äga en herrgård”, s. 292.
12. Björklund, *Rilax Gård*, s. 79, 99; Kepsu, ”Högadeln och gården”, s. 68, 76–77; Haikari, *Isännän, Jumalan ja rehellisten miesten edessä*, s. 51–52, 205–206; Haggren, ”Saaren kartanon lahjoitus- ja läänityskausi”, s. 96; Sundberg, *Stat, stormakt och säterier*, s. 202–213; Jokipii, *Suomen kreivi- ja vapaaherrakunnat*, s. 104–106.
13. Kepsu, *Kartano saaristossa*; Sundberg, *Stat, stormakt och säterier*, s. 199–201.

14. Vinterting i Pargas 9.3.1635, Domböcker för Pikis domsaga, I KO a:3, s. 185v–186v, RA; Suomen asutuksen yleisluettelo, vol. 534, Parainen, s. 155, RA; Kepsu, *Kartano saaristossa*. Tyvärr framgår inte matmoderns namn av källmaterialet.
15. RA, Nylands läns mantalslängder, Esbogård 1761; se även Ilmakunnas & Tandefelt, ”Patriotiska lantbrukare”, s. 91.
16. Häradsting i Pargas 1663, 1689, 1692, 1709, 1728 och 1748 (kopior), Qvidja gårds arkiv, vol. 5–6, Handskriftssamlingen, ÅAB; Kepsu, *Kartano saaristossa*; Kepsu, ”Högadeln och gården”, s. 68, 75–76, 81–82; Kepsu, ”Godsdrift och tjänstemän”; Haikari, *Isännän, Jumalan ja rehellisten miesten edessä*, s. 129–131, 224–225.
17. Kepsu, ”Högadeln och gården”, s. 76; Jokipii, *Suomen kreivi- ja vapaa-herrakunnat*, s. 81–83.
18. Ulväng, ”Betydelsen av att äga en herrgård”, s. 292–293; Ulväng, ”The Swedish Manor”, s. 103–104.
19. Ahrland, *Den osynliga handen*.
20. Lounatvuori, ”Nytta och skönhet”.
21. Ilmakunnas & Tandefelt, ”Patriotiska lantbrukare”, s. 90–91.
22. Ahrland, *Den osynliga handen*, s. 195.
23. Björklund, *Rilax Gärd*, s. 79.
24. Kepsu, *Kartano saaristossa*; Haggrén, ”Louhisaaren kulta-aika”, s. 53; Orrman, ”Säteribildningen i Finland under 1600-talet”, s. 287–289; Sirén, *Sarvlaks*, s. 69–74. Herrgårdarnas egna fartyg och eget sjöfolk verkar ha varit vanligare på 1600-talet, då högadliga innehade större godskomplex samtidigt som städernas antal och storlek var blygsammare än på 1700-talet.
25. Björklund, *Rilax Gärd*, s. 79.
26. Lange, *Ladugården*, s. 13, 48, 50, 62–67; se även Lounatvuori, ”Saari everstinvirkaatalona”, s. 107.
27. Lange, *Ladugården*, s. 67.
28. *Amiral Carl Tersmedens memoarer*, s. 122.
29. Lönnqvist, ”Inledning”, s. 14.
30. Lounatvuori, ”Saari everstinvirkaatalona”, s. 133.
31. Ulväng, *Herrgårdarnas historia*, s. 92; Jutikkala, *Läntisen Suomen kartanolaitos II*, s. 222.
32. Vainio-Korhonen, *Sophie Creutz och hennes tid*, s. 57.
33. Lönnqvist, ”Inledning”, s. 16–17; Sirén, ”Godsdriften och godssamhället ca 1690–1950”, s. 198; Sirén, ”Godsekonomi och godssamhälle från 1600-tal till 1900-tal”, s. 179, 196, 206.
34. Björklund, *Rilax Gärd*, s. 79.
35. Lönnqvist, ”Levnadsstandard under 1800-talet”, s. 160; Sirén, ”Godsdriften och godssamhället ca 1690–1950”, s. 198; Sirén, ”Godsekonomi och godssamhälle från 1600-tal till 1900-tal”, s. 179, 196, 206.
36. Lounatvuori, ”Saari everstinvirkaatalona”, s. 125.
37. Sirén, ”Godsdriften och godssamhället ca 1690–1950”, s. 235.
38. Se *Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagböcker 1799–1801*.

39. *Jacobina Charlotta Munsterhjelm*s dagböcker 1799–1801, s. 44, 165–166, 176.
40. Innamaa, *Perniön historia*, s. 377.
41. *Jacobina Charlotta Munsterhjelm*s dagbok 1799–1801, s. 10, 30, 56–57, 122, 169.
42. Innamaa, *Perniön historia*, s. 377.
43. Niemelä, *Talonpoika toimessaan*, s. 115; Vainio-Korhonen, *Sofie Munsterhjelm*in aika, s. 245.
44. Innamaa, *Perniön historia*, s. 377; Lönnqvist, ”Inledning”, s. 14; Kuokkanen et al., ”*Huussi tuli taloon*”, s. 64.
45. Lounatvuori, ”Saari everstinvirikatalona”, s. 128–130.
46. Suomen asutuksen yleisluettelo, vol. 534, Parainen, s. 155, RA; Kepsu, ”Högadeln och gården”, s. 65; Sirén, ”Godsdriften och godssamhället ca 1690–1950”, s. 207–209.
47. Hagrén, *Hammarsmeder, masugnsfolk och kolare*, s. 81–84.
48. Se Koskinen, *Kartanot ja virikatalot*, s. 202, 207, 286.
49. Lindström et al., ”The Diversity of Work”, s. 36–41; Lindström et al., ”Working Together”, s. 57–58, 74.
50. RA, Mantalslängd för Esbogård 1790, 1800, 1804; se även Ilmakunnas & Tandefelt, ”Patriotiska lantbrukare”, s. 91.
51. Sirén, ”Godsekonomi och godssamhälle från 1600-tal till 1900-tal”, s. 198.
52. Björklund, *Rilax Gärd*, s. 79–80, 99–100.
53. Sirén, ”Godsekonomi och godssamhälle från 1600-tal till 1900-tal”, s. 206, 208.
54. Sirén, ”Godsdriften och godssamhället ca 1690–1950”, s. 199, 219–221.
55. Ulväng, ”Betydelsen av att äga en herrgård”, s. 292–293; Ulväng, ”The Swedish Manor”, s. 103–104.
56. Koskinen, *Kartanot ja virikatalot*; Lounatvuori, *Mallin mukaan maan tavalla*; Wijnblad, *Ritningar på fyratio wåningshus*.
57. Se t.ex. Ilmakunnas, *Ett ståndsmässigt liv*, s. 277–286.
58. Ilmakunnas & Norrback, ”Konsten att sköta ett herrgårdshushåll”, s. 35–40; Vainio-Korhonen, ”Piikojen arkea ja juhlaa”, s. 140.
59. Se t.ex. *Amiral Carl Tersmedens memoarer*, s. 193–194, 260.
60. *Amiral Carl Tersmedens memoarer*, s. 118, 120.
61. RA, Nylands läns mantalslängder, Esbogård 1765, Nylands läns mantalslängder, RA.
62. Ilmakunnas & Tandefelt, ”Patriotiska lantbrukare”, s. 91.
63. Suomen asutuksen yleisluettelo, vol. 534, Parainen, s. 155, RA; Kepsu, ”Högadeln och gården”, s. 65.
64. Koskinen, *Suomalainen kartano*, s. 171.
65. *Jacobina Charlotta Munsterhjelm*s dagböcker 1799–1801, s. 33, 44.
66. Genealogiska Samfundet i Finland Historieböcker: Döpta i Bjärnä församling 1.3.1764, Forsby bruks församling 5.6.1769, i Bjärnä församling 1.3.1764, i Kustö församling 24.7.1778 och i Strömfors församling 23.5.1786.

67. Genealogiska Samfundet i Finland Historieböcker: förteckningar över vigda, sökordet "hushållerska".
68. Se t.ex. Koskinen, "Saaren kartano", s. 164–165; Åström, "Work and Working", s. 52–62.
69. Koskinen, *Kartanot ja virkatalot*, s. 208–216.
70. Koskinen, *Kartanot ja virkatalot*, s. 228–230; Koskinen, *Suomalainen kartano*, s. 38–39, 42, 59.
71. Björklund, *Rilax Gärd*, s. 58, 64–65.
72. Ilmakunnas, "Adelns arbete och vardag"; Lagerstam & Parland-von Essen, "Aatelin kasvatus".
73. Koskinen, *Suomalainen kartano*, s. 39–42, 163.
74. Kotivuori, Studentmatrikeln 1640–1852. Anders Edblad (Andreas Svenonis 7340); Magnus Hagrenius (7234); Jeremias Kruuse (6836).
75. Vainio-Korhonen, *Sophie Creutz och hennes tid*, s. 30–32.
76. Genealogiska Samfundet i Finland Historieböcker: Vigda i Svartå församling 4.12.1693 och i Bjärnä församling 1.10.1786; om ammor och amning, se även Vainio-Korhonen, *De frimodiga*, s. 51, 65, 119, 155.
77. Koskinen, *Suomalainen kartano*, s. 171.
78. Vainio-Korhonen, "Piikojen arkea ja juhlaa", s. 142, 144; Vainio-Korhonen, *Sophie Creutz och hennes tid*, s. 189, 195–197, 200.
79. Laine, "Responsibility, Trust and Gender"; Gadd, *Det svenska jordbrukets historia* 3, s. 11–16. För en kritisk diskussion om begreppet "agrar revolution", se Mats Morell, *Agrar revolution*, s. 26–51.
80. Östman, *Mjolk och jord*; Östman, "Valio och Enighetens tidiga historia"; se även Larsen & Sandvik i denna volym.

Källor och litteratur

ARKIVKÄLLOR

Riksarkivet (RA), Helsingfors

Nylands läns mantalslängder

Domböcker för Pikis domsaga, I KO a:3

Suomen asutuksen yleisluettelo, vol. 534, Parainen

Åbo Akademis bibliotek, Handskriftssamlingen, (ÅAB), Åbo

Qvidja gårds arkiv, vol. 5–6

KÄLLDATABASER

Genealogiska Samfundet i Finland Historieböcker – HisKi

<https://hiski.genealogia.fi/hiski?se>

Kotivuori, Yrjö, Studentmatrikeln 1640–1852. Webbpublikation 2005

<https://ylioppilasmatrikkeli.fi>

TRYCKTA KÄLLOR

Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagböcker 1799–1801. Med kommentarer och register utgivna av Bo Lönnqvist. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1970.

[Tersmeden, Carl,] *Amiral Carl Tersmedens memoarer. Ur frihetstidens lif*.

Utg. af Nils Erdman. Stockholm: Wahlström & Widstrand 1917.

Wijnblad, Carl, *Ritningar på fyratio wåningshus af sten, och trettio af träd, samt åtskilliga lusthus, m.m. för högloftige ridderskapet och adelen, samt andra ståndspersoner på landet; uti 25 kopparstycken med bifogad förklaring och uträkning*, Stockholm 1755.

LITTERATUR

Ahrland, Åsa, *Den osynliga handen. Trädgårdsmästaren i 1700-talets Sverige*, Stockholm: Carlssons 2006.

Björklund, Kim, *Rilax Gärd. Anor, odling, skönhet*, Bromarf: Mikael Aminoff och Rilaxmonumentents traditionsförening r.f. 2020.

Degerman, Henrik, Torsten Edgren & Olle Sirén (red.), *Stensböle i Borgå. En herrgård under 700 år*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2004.

De Munck, Bert & Thomas Max Safley (eds), *A Cultural History of Work in the Early Modern Era*, London: Bloomsbury Academic 2018.

- Gadd, Carl-Johan, *Det svenska jordbrukets historia 3. Den agrara revolutionen 1700–1870*, Stockholm: Natur och Kultur & LTs förlag 2000.
- Gustafsson, Sofia, *Leverantörer och profitörer. Olika geografiska områdens och sociala grupperns handel med fästningsbygget Sveaborg under den första byggnadsperioden 1748–1756*, Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten 2015.
- Haggrén, Georg, *Hammarsmeder, masugnsfolk och kolare. Tidigindustriella yrkesarbetare vid provinsbruk i 1600-talets Sverige*, Stockholm & Helsingfors: Jernkontoret & Finlands teknikhistoria 2001.
- Haggrén, Georg, ”Louhisaaren kulta-aika. 1600-luvun puolivälin kartanokeskus”, Irma Lounatvuori & Terttu Knapas (toim.), *Louhisaaren kartano. Suku ja rälsi – säteri ja kirkko*, Helsinki: Museovirasto 2005, s. 43–54.
- Haggrén, Georg, ”Saaren kartanon lahjoitus- ja läänityskausi”, Hanna Nurminen (toim.), *Saaren kartano Mynämäellä*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2008, s. 94–103.
- Haikari, Janne, *Isännän, Jumalan ja rehellisten miesten edessä. Vallankäyttö ja virkamiesten toimintaympäristöt satakuntalaisissa maaseutuyhteisöissä 1600-luvun jälkipuoliskolla*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2009.
- Haikari, Janne & Marko Hakanen, ”Samhälle”, Janne Haikari, Marko Hakanen, Anu Lahtinen & Alex Snellman (red.), *Adelns historia i Finland*, övers. Mattias Huss, Helsingfors & Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland & Lind & Co 2023, s. 168–196.
- Hakanen, Marko & Ulla Koskinen, ”Den materiella världen”, Janne Haikari, Marko Hakanen, Anu Lahtinen & Alex Snellman (red.), *Adelns historia i Finland*, övers. Mattias Huss, Helsingfors & Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland & Lind & Co 2023, s. 141–167.
- Holm, Sophie & Magdalena af Hällström (red.), *Sveaborg. Fästning och omvärld*, Helsingfors: Samfundet Ehrensverd rf 2012.
- Ilmakunnas, Johanna, ”Adelns arbete och vardag på 1700-talets svenska herrgårdar. Johan Gabriel Oxenstiernas och Jacobina Charlotta Munsterhjelmns dagböcker”, *Historisk Tidskrift för Finland* 98, 2013:2, s. 156–184.
- Ilmakunnas, Johanna, *Ett ståndsmässigt liv. Familjen von Fersens livsstil på 1700-talet*, övers. Camilla Frostell, Helsingfors & Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland & Atlantis 2012.
- Ilmakunnas, Johanna & Märtha Norrback, ”Konsten att sköta ett herrgårds-hushåll. Barbro Hästesko och hennes hushållsbok på Stensböle gård”, Märtha Norrback (utg.), *Hushållsbok för Stensböle gård. Receipt, råd och huskurer från 1700-talet*, Helsingfors & Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland & Appell 2020, s. 11–66.
- Ilmakunnas, Johanna & Henrika Tandefelt, ”Patriotiska lantbrukare och familjeliv på herrgården”, *Esbögård. Herrgården vid Kungsvägen*, Esbo: KAMU Esbo stadsmuseum 2023, s. 85–108.
- Innamaa, Kerttu, *Perniön historia II*, Perniö: Perniön kunta 1982.
- Jokipii, Mauno, *Suomen kreivi- ja vapaaherrakunnat I*, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 1956.

- Jutikkala, Eino, *Läntisen Suomen kartanolaitos Ruotsin vallan viimeisenä aikana* I–II, Helsinki: Suomen historiallinen seura 1932.
- Karonen, Petri, ”Samhälle”, Janne Haikari, Marko Hakanen, Anu Lahtinen & Alex Snellman (red.), *Adelns historia i Finland*, övers. Mattias Huss, Helsingfors & Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland & Lind & Co 2023, s. 251–276.
- Kepsu, Kasper, *Kartano saaristossa. 600 vuotta Qvidjan kartanon historiaa*, utkommer 2025.
- Kepsu, Kasper, ”Högadeln och gården 1620–1756”, *Esbogård. Herrgården vid Kungsvägen*, Esbo: KAMU Esbo stadsmuseum 2023, s. 58–83.
- Kepsu, Kasper, ”Godsdrift och tjänstemän på ingermanländska gods under 1600-talets andra hälft”, *Historisk Tidskrift för Finland* 98, 2013:2, s. 132–155.
- Koskinen, Riitta, *Kartanot ja virkatalot Turun kaupunginarkkitehti Christian Friedrich Schröderin tuotannossa*, Turku: Turun yliopisto 2012.
- Koskinen, Riitta, ”Saaren kartano Johan Fredrik Aminoffin aikana”, Hanna Nurminen (toim.), *Saaren kartano Mynämäellä*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2008, s. 162–179.
- Koskinen, Riitta, *Suomalainen kartano. Kustavilaisen ajan säätyläiselämää*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2013.
- Kuokkanen, Tiina, Titta Kallio-Seppä, Risto Nurmi & Timo Ylimaunu, ”Huussi tuli taloon – suomalaisen käymälän kehitys uuden ajan alkumetreillä”, *Arkeologipäivät 2009*, Helsinki: Suomen arkeologinen seura 2002–2015, s. 58–67.
- Lagerstam, Liisa & Jessica Parland-von Essen, ”Aatelin kasvatust”, Jussi Hanska & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Huoneenataulun maailma. Kasvatust ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*, Helsinki: Suomalainen Kirjallisuuden Seura 2010, s. 184–219.
- Laine, Kirsi, ”Responsibility, Trust and Gender in the Economic Decision-Making of Peasant Households. Enclosure in Southwest Finland 1760–1820”, *Scandinavian Economic History Review* 70, 2022:2, s. 181–194.
- Lange, Ulrich, *Ladugården. Om lantbrukets bebyggelse och arkitektur 1600–2000*, Stockholm: Nordiska museets förlag 2011.
- Lindström, Dag, Rosemarie Fiebranz, Jonas Lindström, Jan Mispelare & Göran Rydén, ”Working Together”, Maria Ågren (ed.), *Making a Living, Making a Difference. Gender and Work in Early Modern European Society*, Oxford: Oxford University Press 2017, s. 57–79.
- Lindström, Jonas, Rosemarie Fiebranz & Göran Rydén, ”The Diversity of Work”, Maria Ågren (ed.), *Making a Living, Making a Difference. Gender and Work in Early Modern European Society*, Oxford: Oxford University Press 2017, s. 24–56.
- Lindström, Jonas, Karin Hassan Jansson, Rosemarie Fiebranz, Benny Jacobsson & Maria Ågren, ”Mistress or Maid. The Structure of Women’s Work in Sweden, 1550–1800”, *Continuity and Change* 32, 2017:2, s. 225–252.
- Lounatvuori, Irma, ”Nytta och skönhet”, Irma Lounatvuori (red.), *Fagervik. Trädgårdskonst i bruksmiljö*, övers. Nina Edgren-Henrichson, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2004, s. 15–30.

- Lounatvuori, Irma, *Mallin mukaan maan tavalla. Mallipiirustukset ja sotilasvirkatulojen rakentaminen 1687–1810*, Helsinki: Museovirasto 1996.
- Lounatvuori, Irma, ”Saari everstinvirkatalona”, Hanna Nurminen (toim.), *Saaren kartano Mynämäellä*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2008, s. 104–141.
- Lounatvuori, Irma & Marja Terttu Knapas (toim.), *Louhisaaren kartano. Suku ja rälsi – säteri ja kirkko*, Helsinki: Museovirasto 2005.
- Lönnqvist, Bo (red.), *Finländskt herrgårdsliv. En etnologisk studie över Karsby gård i Tenala ca 1800–1970*, Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten 1978.
- Lönnqvist, Bo, ”Inledning”, *Jacobina Charlotta Munsterhjelmns dagböcker 1799–1801*. Med kommentarer och register utgivna av Bo Lönnqvist. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1970, s. 7–23.
- Lönnqvist, Bo, ”Levnadsstandard under 1800-talet”, Lönnqvist, Bo (red.), *Finländskt herrgårdsliv. En etnologisk studie över Karsby gård i Tenala ca 1800–1970*, Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten 1978, s. 121–265.
- Morell, Mats, *Agrar revolution. Jordbruksproduktionen i Uppsala och Västmanlands län 1750–1920*, Uppsala: Uppsala universitet 2022.
- Niemelä, Jari, *Talonpoika toimessaan. Suomen maatalouden historia*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2008.
- Nurminen, Hanna (toim.), *Saaren kartano Mynämäellä*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2008.
- Orrman, Eljas, ”Säteribildningen i Finland under 1600-talet”, Nils Erik Villstrand (red.), *Kustbygd och centralmakt 1560–1721. Studier i centrum-periferi under svensk stormaktstid*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1987, s. 277–298.
- Orrman, Eljas & Eino Jutikkala, ”Adlig godsdrift i Finland under 1600-talet”, *Från medeltid till välfärdssamhälle. Nordiska historikermötet i Uppsala 1974*. Föredrag och möteshandlingar, Stockholm: Almqvist & Wiksell International 1976, s. 89–111.
- Pylkkänen, Anu, ”Naispalvelijoiden oikeudellinen asema 1664–1922”, Marjatta Rahikainen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Työteläs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006, s. 73–94.
- Rahikainen, Marjatta, ”Kadonneen työn jäljillä”, Marjatta Rahikainen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Työteläs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006, s. 7–31.
- Sarti, Raffaella, Anna Bellavitis & Manuela Martini (eds), *What is Work? Gender at the Crossroads of Home, Family, and Business from the Early Modern Era to the Present*, Oxford: Berghahn 2018.
- Simonton, Deborah & Anne Montenach (eds), *A Cultural History of Work in the Age of Enlightenment*, London: Bloomsbury Academic 2018.
- Sirén, Olle, ”Godsdriften och godssamhället ca 1690–1950”, Henrik Degerman, Torsten Edgren & Olle Sirén (red.), *Stensböle i Borgå. En herrgård under 700 år*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2004, s. 163–251.

- Sirén, Olle, ”Godsekonomi och godssamhälle från 1600-tal till 1900-tal”, Henrika Tandefelt (red.), *Sarvlax. Herrgårdshistoria under 600 år*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2010, s. 175–226.
- Sirén, Olle, *Malmgård. Grevliga ätten Creutz' stamgods*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1985.
- Sirén, Olle, *Sarvlaks. Gårdshushållningen och gårdssamhället från 1600-talet till 1900-talet*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1980.
- Steinrud, Marie, *Den dolda offentligheten. Kvinnlighetens sfärer i 1800-talets svenska högreståndskultur*, Stockholm: Carlssons 2008.
- Sundberg, Kerstin, *Stat, stormakt och säterier. Agrarekonomisk utveckling och social integration i Östersjöområdet 1500–1800*, Lund: Nordic Academic Press 2001.
- Tandefelt, Henrika (red.), *Sarvlax. Herrgårdshistoria under 600 år*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2010.
- Tandefelt, Henrika & Maria Vainio-Kurtakko (gästred.), *Herrgårdar och herrgårdssägare*, temanummer av *Historisk Tidskrift för Finland* 98, 2013:2, s. 121–330.
- Thompson, Victoria E. (ed.), *A Cultural History of Work in the Age of Empire*, London: Bloomsbury Academic 2018.
- Ulväng, Göran, ”Betydelsen av att äga en herrgård. Herrgårdar, ståndsgårdar och gods i Uppsala län under 1700- och 1800-talen”, *Historisk Tidskrift för Finland* 98, 2013:2, s. 287–316.
- Ulväng, Göran, ”The Swedish Manor”, Jonathan Finch, Kristine Dyrmann & Mikael Frausing (eds), *Estate Landscape in Northern Europe*, Aarhus: Aarhus University Press 2019, s. 97–128.
- Ulväng, Göran, *Herrgårdarnas historia. Arbete, liv och bebyggelse på uppländska herrgårdar*, Uppsala: Hallgren & Björklund Förlag 2008.
- Vainio-Korhonen, Kirsi, *De frimodiga. Barnmorskor, födande och kroppslighet på 1700-talet*, övers. Camilla Frostell, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2016.
- Vainio-Korhonen, Kirsi, ”Piikojen arkea ja juhlaa Hämeenkylässä noin 1800”, Marjatta Rahikainen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Työväliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006, s. 134–152.
- Vainio-Korhonen, Kirsi, *Sofie Munsterhjelm in aiki. Aatelinnaisia ja upseereita 1800-luvun Suomessa*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2012.
- Vainio-Korhonen, Kirsi, *Sophie Creutz och hennes tid. Adelsliv i 1700-talets Finland*, övers. Camilla Frostell, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2011.
- Villstrand, Nils Erik, *Riksdelen. Stormakt och riksprängning 1560–1812*, Finlands svenska historia 2, Helsingfors & Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland & Atlantis 2009.
- Whittle, Jane, ”A Critique of Approaches to 'Domestic Work'. Women, Work and the Pre-Industrial Economy”, *Past & Present* 243, 2019:1, s. 35–70.

- Whittle, Jane & Thijs Lambrecht (eds), *Labour Laws in Preindustrial Europe. The Coercion and Regulation of Wage Labour, c. 1350–1850*, Woodbridge: The Boydell Press 2023.
- Ågren, Maria (ed.), *Making a Living, Making a Difference. Gender and Work in Early Modern European Society*, Oxford: Oxford University Press 2017.
- Åström, Anna-Maria, "Sockenboarne". *Herrgårdskultur i Savolax 1790–1850*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1993.
- Åström, Anna-Maria, "Work and Working in the Savolax Manorial Society in the Early Nineteenth Century", *Ethnologia Fennica* 30, 2003, s. 52–62.
- Östman, Ann-Catrin, *Mjök och jord. Om kvinnlighet, manlighet och arbete i ett österbottniskt jordbrukssamhälle ca 1870–1940*, Åbo: Åbo Akademi 2000.
- Östman, Ann-Catrin, "Valio och Enighetens tidiga historia – om smör, språk och kooperativ handel", *Historisk Tidskrift för Finland* 98, 2013:1, s. 1–32.